

**ВІННИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ МИХАЙЛА КОЦЮБИНСЬКОГО**

Інститут історії, етнології та права

Кафедра всесвітньої історії

ДИПЛОМНА РОБОТА

на тему: **Особливості стилю класицизму в Російській
імперії XVIII ст.**

Студентки ступеня «магістр» МІЗ групи
Галузь знань 0203 Гуманітарні науки
Напряму підготовки 8.02030201 Історія*
Кирилюк Світлани Василівни

Науковий керівник:
доктор історичних наук, професор
Коляструк Ольга Анатоліївна

Національна шкала _____
Кількість балів: _____ Оцінка: ECTS _____

Голова комісії _____
(підпис) (ініціали, прізвище)

Члени комісії _____
(підпис) (прізвище та ініціали)

(підпис) (прізвище та ініціали)

(підпис) (прізвище та ініціали)

м. Вінниця – 2016 рік

Зміст

Вступ.....	3
Розділ 1. Історіографія проблеми, джерельна база та методологія дослідження.....	8
Розділ 2. Архітектура «міст-столиць» Російської імперії – Петербурга та Москви.....	15
Розділ 3. Стиль класицизму в архітектурі губернських і повітових міст Російської імперії.....	43
Розділ 4. Класицизм в архітектурі Наддніпрянської України.....	70
Висновки.....	106
Список використаних джерел та літератури.....	112
Додатки.....	120

Вступ

Стиль класицизм (лат. classicus – взірцевий) в європейській літературі та історії пов'язаний з розквітом абсолютистської монархії, зародженої у Франції за Людовіка XIV, в Росії він припадає на завершальний етап феодально-абсолютистського періоду російської історії. В його основу покладено форми античної архітектури як ідеального (класичного) естетичного еталона, що утвердився в епоху Римської імперії у I ст. н.е. Імперський ідеал Риму прагнули наслідувати монархи Європи, в Росії це запровадив Петро I, остаточно російський канон класицизму був сформований придворними академіками архітектури про Катерині II. В архітектурі класицизму передбачалася трансляція влади від центру до провінцій, все в державі мало прославляти владу монарха і визнавати її присутність в усьому. Типи будівель, нові міста, садиби, маєтки, храмова архітектура мали віддзеркалювати визначальність і зверхність царя і бути єдино припустимими для підтвердження сильної влади і неподільності держави.

Класицизм позиціонував, передусім, як стиль порядку, норм і міри (за визначенням художника ,ідеолога класицизму. Н. Пуссена). Саме ця тріада художніх принципів підтверджувала діяльність монарха як творця держави і єдиного речника. Цьому слугували основні компоненти архітектури класицизму: симетрично-осьова композиція будівель, геометричне чітке й зручне планування приміщень, широке застосування ордера тощо. В історії Росії розквіт класицизму припадає на період 1760-1820-х рр., хоча ряд елементів закладених у першій чверті. XVIII ст. і його ознаки простежуються і пізніше.

Класицизм в Росії успадкував досить багато рис архітектури попереднього періоду. Зміна смакових переваг, що відбулася в Росії на початку 1760-х рр. настільки ж закономірна, як закономірні попередні та наступні «переломи»; в ній знайшли відображення глибинні соціально-культурні зрушення, що відбувалися тоді в Росії. Завершуючи історію

архітектури періоду, розпочатого петровськими перетвореннями, епоха класицизму підготувала ґрунт для нового перелому, що відноситься до 1830-х р. Ідеологічна програма кінця XVIII ст. будувалася на концепції «вузла станів», яка передбачала свідоме єднання всіх верств під егідою царя-самодержця.

У досліджуваний період відбувався розвиток російської промисловості. До початку XIX ст. кількість промислових підприємств, у порівнянні з 1760 р., збільшилася вдвічі, за наступне тридцятиріччя воно знову подвоїлася. Розвивалася торгівля. Кількість ярмарків і торгових центрів, у тому числі міжнародних, досягло 2-х тис., через це зросла мережа сухопутних і водних шляхів. Таким чином, у країні міцнішали соціальні сили, які мали реалізовувати перехід до нового, капіталістичного типу виробництва і до нових, буржуазних форм соціального буття і світогляду.

Особливо важливий з точки зору розвитку архітектури започаткований у центрах процес урбанізації країни. Уже в 1775 р в Росії налічувалося 50 губернських і близько 600 повітових і «заштатних» міст. Помітне зростання нових міст на півдні Росії, де після російсько-турецьких воєн (1768-1774 і 1787-1791) були остаточно закріплені за Росією Причорномор'я, Крим, приєднана Бессарабія та землі Запорізької Січі. В ході реформи адміністративного устрою, ухваленої Катериною II, були посилені права міської влади, що поклало початок міському самоврядуванню, в якому брали участь як дворяни, так і заможні городяни з купцями і промисловцями. Це призвело до появи нових типів громадських будівель: присутніх місць, судів, казначейств, дворянських і купецьких зібрань тощо.

Указ імператриці «Про дотримання всіма містами, їх вулицями і будівлями спеціальних планів, по кожній губернії особливо» (1763) був державним актом, що сприяв розвитку архітектури. Почалося перетворення міст, що відповідало ухваленню про місто як про самостійний, ієрархічно злагоджений, гармонійно урегульований в цілому простір.

Громадські будівлі і великі інженерні споруди епохи класицизму

будувалися в рамках державного замовлення. Держава ведала і містобудівні перетворення. Великі проекти санкціонував Сенат, церковним будівництвом відав Синод.

Величезне будівництво велося за індивідуальними замовленнями царської родини – садиби, палаци, музеї тощо. Особливим типом замовника були багаті вельможі. З іменами Юсупових, Голіциних, Шереметьєвих і ін. пов'язана історія багатьох видатних архітектурних пам'яток. Звільнені від служби дворяни велили активне садибне будівництво. Среднього достатку поміщик не міг, як правило, користуватись послугами професійних архітекторів, дворянські садиби будувалися силами майстрів-кріпаків обов'язково наслідуючи стиль.

На ранніх етапах свого розвитку класицистична архітектура ще не звільнилася від ремінісценцій бароко. Вона поступово почала відбивати зміни у державно-суспільному устрої Росії, барочна свобода витіснялася порядком і суворими нормами. Тому мова архітектури ставала суворішою, лаконічнішою, тяжіючи до ордерних правил, ним користувалися такі майстри як І. Старов, М. Львов, Д. Кваренгі, М. Козаков тощо.

Для архітектури першої чверті ХІХ ст. найбільш поширеною була назва ампір. Цей французький термін вміщував в себе імперську міць архітектурних образів епохи Олександра І і зв'язок їх з одним із джерел – архітектурою наполеонівської імперії. Ця течія представлена роботами А.Захарова, Ж. Тома де Томона, де Россі, А. Вороніхіна і ін.

У другій третині ХІХ ст. склався «миколаївський» або пізній класицизм – зазвичай це були споруди офіційного призначення; він представлений роботами В. Беретті, А. Мельникова та ін.

Класицизм був складним, своєрідним явищем в історії російської архітектури, яке повністю не вивчено, зокрема вплив імперської політики на розвиток його стильових особливостей, що й визначає **актуальність** даного дослідження.

Мета дослідження: виявити та дослідити стильові особливості класицизму в архітектурі Російської імперії, що виражали її монархічну сутність та імперську ідеологію.

Для досягнення мети необхідно розв'язати такі **завдання**:

- вивчити історіографію та джерельну базу проблеми, проаналізувати і систематизувати їх;
- вивчити стильові особливості архітектури Петербурга як столичного (взірцевого) міста, визначити, як під його впливом змінювалася «стара столиця» держави – Москва;
- простежити особливості архітектури губернських і повітових міст Російської імперії, що оновлювались або будувались за загальними канонами, виробленими в академії архітектури;
- дослідити основні тенденції становлення і закріплення класицизму у містобудівних традиціях Наддніпрянської України.

Об'єктом дослідження є російська архітектура доби класицизму.

Предметом дослідження є містобудування, типи світських та церковних будівель, що виконувалися за канонами класицизму і, відповідно, виражали державницьку ідеологію XVIII ст. **Хронологічні межі.**

Нижню межу визначено початок XVIII ст., коли Петро I розпочав будівництво нової столиці – Санкт-Петербурга (1703 р.), оскільки це місто будувалося за єдиним планом, мало європейські будівні засади; з цього часу в Росію були запрошені провідні європейські (італійські, французькі, німецькі) архітектори, які перенесли канони європейського класицизму а Росію. Пік петровської епохи припадає на кінець. Північної війни та проголошення імперії (1724 р.)

Верхня межа відноситься до кін. 90-х рр. XVIII ст., пов'язана з завершенням правління Катерини II (1796 р.) В окремих випадках для розкриття стилю, подано характеристики архітектури пер. трет. XIX ст., коли остаточно були реалізовані ідейні та художні принципи стилю.

Територіальні межі: Європейська частина Російської імперії.

Спеціально розглянуто столичні губернські, повітові міста та їх пам'ятки . а також окремо виділено Наддніпрянські землі, що підпали під вплив Російської імперії. Зокрема Київ, Харків, Одеса, Миколаїв, Полтава, Севастополь, Катеринослав.

Методи дослідження: (описовий) дозволив вивчити об'єкт дослідження шляхом опису доступних для спостереження його рис і характеристик, **історико-порівняльний**, який дозволив шляхом порівняння встановити схожість і відмінність рис архітектури класицизму на різних етапах його розвитку, **мистецтвознавчий аналіз** дозволив встановити художню, культурну та історичної цінності архітектурних надбань.

Новизна дослідження полягає у визначенні характерних рис та засобів виразності досліджуваного періоду в архітектурі Російської імперії взаємозв'язок з іншими стилями і традиціями місцевої архітектури. Виявлення особливостей імперського впливу в архітектурі Наддніпрянської України.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел та літератури, додатків у вигляді ілюстрацій.

Список використаних джерел та література:

1. Алексеев Т.В. Русское искусство второй половины XVIII-первой половины XIX в. Материалы исследования / Т.В. Алексеев. – М., 1984. – 238 с.
2. Алпатов М.В. и др. Искусство. Живопись, скульптура, графика, архитектура / М. В. Алпатов. – М.: «Просвещение», 1969. – 276 с.
3. Аркін Д.Є. Русский архітектурний трактат-кодекс XVIII століття. Посада архітектурної експедиції / Д.Є. Аркін. – М., 1946.
4. Архитектура. Краткий справочник. Гл. ред. М.В. Адамчик. – Минск, «Харвест», 2004. – 86 с.
5. Асеев Ю. С. Стили в архитектуре Украины / Ю. С. Асеев. – К. : Будівельник, 1989. – 104 с.
6. Байкина А. А. Многолетний Киев и Малолетняя Одесса / А. А. Бакина // Колосья. – 1888. – № 10.
7. Беляев И. Статистическое описание соборов и церквей Костромской епархии / И. Беляев. – СПб., 1863. – 386 с.
8. Білецький П. О. Українське мистецтво другої половини XVII – XVIII століть / П. О. Білецький. – К.: Мистецтво, 1981. – 160 с.
9. Білецький П. О. Українське мистецтво другої половини XVIII – XIX ст. / П. О. Білецький. – К. : Мистецтво, 1983. – 230 с.
10. Борисова Е. А. Русская архитектура конца XIX - начала XX века / Е. А. Борисова. – М.: Наука, 1971. – 239 с.
11. Брунова Н. И., Некрасова А.И., Ильина М. А. Московский Кремль. – М., 1944. – 343 с.
12. Вечерський В. Історико-містобудівні дослідження Києва / В Вечерський. – К., 2012 – 147 с.
13. Всеобщая история архитектуры в 12 томах. Гл. ред. Баранов Н.В. / Отв. ред. Халпахчян О.Х. – М., Стройиздат, 1970. – 5 12 с.
14. Всеобщая история архитектуры. – Т.8. – М., 1944. – 212 с.

- 15.Глазычев В.Л. Архитектура. Энциклопедия / В. Л. Глазычев. – М.: «Астрель», 2002.
- 16.Городские поселения в Российской империи. – Т. IV. – СПб., 1864. – 306 с.
- 17.Грабарь И. Введение в историю русского искусства. История русского искусства / И. Грабарь. – М. : Кнебель, 1912. – Т. 1. – 324 с.
- 18.Грабарь И. История русского искусства / И. Грабарь. – М.,1910. – 551 с.
- 19.Гуляницкий Н.Ф. История архитектуры. Том 1 / Н. Ф. Гуляницкий. – М.: «Стройиздат», 1984. – 153 с.
- 20.Дмитриев В. К. Архитекторы Санкт-Петербурга / В.К. Дмитриев – СПб.: Коронапринт, 2007. – 336 с.
- 21.Єрошкіна О. О. Епоха класицизму: навч. посібник / О. О. Єрошкіна; Харк. нац. акад. міськ. госп-ва. – Х. : ХНАМГ, 2011. – 187 с.
- 22.Жолтовський П.М. Український живопис XVII-XVIII ст. / П. М. Жолтковський. – К., 1978. – 327 с.
- 23.Забедин И. Е. История города Москвы / И.Е. Забедин. – М., 1905. – т. 1. – 652 с.
- 24.Звіринський В. В. Матеріали для історико-топографічного дослідження про православні монастирі в Російській імперії, з бібліографічним покажчиком / В.В. Звіринський. – 3 т. – СПб., 1890-1897. – 511 с.
- 25.Иконников А.В. Каменная летопись Москвы / А.В. Иконников. – М.,1978. – 352 с.
- 26.Иконников А. В Тысяча лет русской архитектуры : Развитие традиций / А. В. Иконников. – М.,1990. 617 с.
- 27.Иконников А.В. Архитектура и история / А.В. Иконников. — М.: Архитектура, 1993. – 211 с.
- 28.Исследование и охрана архитектурного наследия Украины / Ежов В.И. (отв. ред.). – К., 1980. – 75 с.

- 29.История русского искусства / под.ред. М. М. Раковой, И. В. Рязанцева.
– М., 1979. – 360 с
- 30.История русской архитектуры: учебник для вузов // Пилявский В.И.,
Тиц А. А., Ушаков Ю.С. – СПб.,2003. – 512 с.
- 31.История русской архитектуры: учебник для вузов// Пилявский
В.И.,Славина Т. А., Тиц А. А., Ушаков Ю.С. – СПб.,1994. – 600с.
- 32.Ігнаткін І. О. Полтава. Історико-архітектурний нарис / І. О. Ігнаткін. –
К.,1966. –27 с.
- 33.Історія міст і сіл Української РСР. Дніпропетровська область. – К.:
Головна редакція УРЕ АН УРСР, 1969. – 959 с.
- 34.Історія української архітектури / за ред. В. І. Тимофієнко, Ю. С. Асєєв,
В. В. Вечерський, О. М. Годованюк ; Укр. Акад. архітектури. – К. :
Техніка, 2003. – 471 с.
- 35.Коротков Н.А. Архитектурный ансамбль центра города Костромы
//Учетные записки КГПИ им. Н.А. Некрасова. – Вып.21. –
Кострома,1972.
- 36.Кудряшов Е.В. Архитектурный ансамбль центра Костромы / Е.В.
Кудряшов. –Ярославль,1992. – 413 с.
- 37.Кючарианц Д. А. Антоніо Ринальди / Д.А. Кючарианц. – М., 1994.
- 38.Лейбфрейд А.Ю., Полякова Ю.Ю. Харьков. От крепости до столицы. –
Х, 2001. – 161с.
- 39.Лисаевич И. И. Доменико Трезини / И.И Лисаевич. — Л., 1986. —
224 с.
- 40.Лукомский. Барокко и классицизм в архитектуре Костромы
//Старыегоды, 1913. – Январь. – 29 с.
- 41.Лукомський Г. К. З української художньої спадщини / Г. К.
Лукомський ; упоряд. В. Д. Буряк, І. Б. Гирич. – К. : Укр. пропілеї,
2004. – 711 с.

- 42.Лукомський Г. К. Памятники старинной архитектуры России в типах художественного строительства / Г. К. Лукомський. –СПб., 1916. – 393 с.
- 43.Лукомський Г.К. Кострома / Г.К. Лукомський. – СПб., 1913. – 416 с.
- 44.Лукомський Г.К. Усадьбы Харьковской губернии / Г.К. Лукомський. – Х.,2007. – 348 с.
- 45.Луппов С.П. История строительства Петербурга в первой четверти XVIII века / С.П. Луппов. – Ленинград, 1957. – 213 с.
- 46.Маланюк Є. Нариси з історії нашої культури / Є. Маланюк // Українська культура. – 1991. - №1. – 14 с.
- 47.Малиновский К. В. Доменико Трезини / К.В. Малиновский . — СПб.: Крига, 2007. — 231 с.
- 48.Моїсеєнко В. П. Суми:іст.-архітектур. напис / В. П. Моїсеєнко, Н. П. Новаківський. – К. : Будівельник, 1966. – 78 с.
- 49.Мухоров Л. М. Містобудування, архітектура й мистецтво України і Росії XIX – початку XX ст. / Л.М. Мухоров. – Х., 2008. – 88 с.
- 50.Нариси історії архітектури Української РСР. – К., 1962. – 115 с.
- 51.Овсїйчук В. А. Класицизм і романтизм в українському мистецтві / В. А. Овсїйчук ; ред. С. Павлюк ; Ін-т народознавстваНАН України. – К.: Дніпро, 2001. – 444 с.
- 52.Овсянников Ю. М. Великие зодчие Санкт-Петербурга: Трезини Д., Растрелли Ф., Росси К / М.Ю. Овсянников. —СПб.: Искусство-СПБ, 2000. — 632 с.
- 53.Павлинов А. М. История Русской архитектуры / А.М. Павлинов. – М., 1894. – 165 с.
- 54.Павловский И. Ф. Полтава в начале XIX века / И.Ф. Павловский. – К., 1902. – 118 с.
- 55.Памятники архитектуры Украины / під ред. В.П. Дахно – К., 1986. – 136 с.

56. Памятники градостроительства и архитектуры Украинской ССР : иллюстрир. справоч.-каталог: в 4 томах. Т. 4 : Сумская обл., Тернопольская обл., Харьковская обл., Черновицкая обл. / глав. ред. Н. Л. Жариков. – К. : Будівельник, 1986. – 375 с.
57. Памятники истории и культуры Украинской ССР / авт. кол.. П.Т. Тронько (гол. ред.). – К., 1987. – 518 с.
58. Памятники русской архитектуры и монументального искусства XII – XX вв. Вып. 7 / Отв. ред. Е.Г. Щёболева. М., 2005. – 507 с.
59. Пилявський В.І. Джакомо Кваренгі: Архітектор. Художник / В.І. Пилявський. – Л., 1981. – 207 с.
60. Ратшін О. Повне зібрання історичних відомостей про всі колишні в давнину і нині існуючі монастири і примітні церкви в Росії / О. Ратшін. – М., 1852. – 622 с.
61. Ревский С. Б. Екатеринослав Кильченский: историко-архитектурный очерк / С. Б. Ревский. – Д., 1974. – 96с.
62. Ревский С. Б. Зодчие, инженеры, художники, участвовавшие в формировании Екатеринослава / С. Б. Ревский. – Д. – 51 с.
63. Ревский С. Б. О екатеринославском кирпичном стиле, терминологии и научной этике // Сб. науч. труд. / Строительство, материаловедение, машиностроение. – Д., 2005.
64. Русское искусство втор. пол. XVIII – пер. пол. XX в. Материалы и исследования / под. ред. Т.В. Алексеевой. – М., 1979. – 212 с.
65. Русское искусство и мнения о нем Е. Виолле-ле-Дюка, французского ученого архитектора и Ф. И. Буслаева, русского ученого архитектора : Критический обзор В. И. Бутовского / В. И. Бутовский. — М.: Типография А. Гатцука, 1879. — 187 с.
66. Самойлович В. П. Народное архитектурное творчество / В. П. Самойлович. – К. : Будівельник, 1989. – 342 с.
67. Самойлович В.П. Архітектура України в ілюстраціях / В.П. Самойлович. – К., 1999. – 99 с.

- 68.Стаднік Г. В. Історія мистецтва, архітектури та містобудування XVII – XIX ст. (Франція, Росія, Україна) / Г.В. Стаднік. – Х., 2005. – 130 с.
- 69.Станькова Я., Пехар И. Тысячелетнее развитие архитектуры / Я Станькова, И. Пехар. – М.: «Стройиздат», 1987. – 600 с.
- 70.Старостін В. Столиця степового краю. Дніпропетровськ : нариси з історії міста / В. Старостін. – Д. : ВАТ «Дніпрокнига», 2004. – 279 с.
- 71.Тимофієнко В. Українська садибна архітектура другої половини XVIII – першої третини XIX ст. / Тимофієнко В., Єрошев В. – К.: НДІТІАМ, 1993. – 44 с.
- 72.Тимофієнко В. Зодчі України кінця XVIII — початку XX століть. Біографічний довідник / В. Тимофієнко. – К., 1999. – 170 с.
- 73.Туристична географія України. – К., 1992. – 202 с.
- 74.Україна. Путівник / під ред. О. Зінкевича, В. Гули. – К., 1993. – 338 с.
- 75.Холмогоров В.И., Холмогоров Г.И. Исторические материалы для составления церковных летописей московской епархии: Вып. 1-9 / В.И. Холмогоров, Г.И. Холмогоров. – М., 1895-1913.
- 76.Цапенко М. Архитектура Левобережной Украины XVII-XVIII в. / М. Цапенко. – М., 1967. – 235 с.
- 77.Швидько Г. К. До історії землеволодіння та господарства Катеринослава кінця 18 – початку 19 століття / Г. К. Швидько // Питання аграрної історії України та Росії : матер. Наук. читань, присвячених пам'яті Д. П. Пойди. – Д. : МП «Промінь», 1995

Інтернет-ресурси

78. Класицизм в архитектуре Санкт Петербурга [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://turtle.net/blog/175-klassicism-v-arhitekture>
79. Санкт_Петербург_другої_половини_XVIII_століття_Російське_Просвітництво [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ua-referat.com>.
80. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: eprints.kname.edu.ua/.

- 81.Новый стиль корежит историческую Тверь[Электронный ресурс]. – Режим доступа: <httpwww.karavan.tver.ru/html/n568/article6.php>
- 82.Архитектура дворянской усадьбыТверского края концаXVIII – начала XIX вв. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.akra-city.ru/archivi/ocherki_03/ocherki_3.htm
- 83.[Электронный ресурс]. – Режим доступа:<http://www.tverplanet.ru/zdaniya/1254-usadba-glinki.html>
- 84.[Электронный ресурс]. – Режим доступа:<http://www.tverplanet.ru/zdaniya/1113-gorodskaya-usadba-tver-volodarskogo-27-29.html>
- 85.Домовая церков великомученицы Екатерины при императорском путевом дворе [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://hram-tver.ru/tver/putevdvortv.html>
- 86.Церковь Сергия Радонежского [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://hram-tver.ru/tver/sergradtv2.html>
- 87.Кострома. памятники архитектуры [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://kostromka.ru/torop/kostroma/>
- 88.Архитектурный очерк развитияКостромыт[Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.enckostr.ru/showObject.do?object=1804744542>
- 89.Первый Городской театр. От строительства до пожара [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.archodessa.com/tags/klassicism/>
- 90.[Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://storage.kruk.odessa.ua/book_oz/oz2.pdf
- 91.Ревський І., Ревський С. Сучасний стан площ доби класицизму в Миколаєві [Електронний ресурс] / І. Ревський, С. Ревський. – Режим доступа: file:///C:/Documents%20and%20Settings/Юра/Мои%20документы/Spdr_2014_10_22.pdf

92.Веникеев Е.В. Севастополь и его окрестности [Электронный ресурс] /
Е.В. Веникеев. – Режим доступа:
http://irsl.narod.ru/books/VENIKEYEVweb/SO_4.html.